

В. О. Олексюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4841-458X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.17.72

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

V. Oleksiuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Dnipro State University of Agrarian and Economics

INSTITUTIONALIZATION OF INNOVATIVE MODERNIZATION IN THE CONDITIONS OF POST-INDUSTRIAL TRANSFORMATIONS

У статті здійснено аналіз функціональних і структурних особливостей інституціоналізації інноваційної модернізації з урахуванням постіндустріальних тенденцій економічного розвитку. Теоретико-методологічним базисом дослідження є інституціональний та системний підхід до обґрунтування теоретичного змісту складових інституціоналізації інноваційної модернізації.

Констатовано, що процес модернізації можна представити як інституціоналізацію соціальних і економічних форм та структур, орієнтованих на формування більш сучасної і досконалої соціально-економічної моделі на засадах технологічного оновлення.

Аргументовано, що ефективність модернізації залежить від сформованої інституціональної структури, формальних і неформальних інститутів та інституцій при мінімізації або нейтралізації інституціональних дисфункцій. Інституціоналізацію визначено як процес формування певних норм, правил, законів, що регулюють та стабілізують соціально-економічні взаємодії суб'єктів та надають можливості їх прогнозування.

Обґрунтовано, що інституціоналізація інноваційної модернізації має забезпечити формування комплексу взаємопов'язаних інституцій та інститутів, які здатні забезпечити сприятливе економічне середовище для поширення інновацій.

З огляду на стан інституціоналізації постіндустріальних технологій, аргументовано важливість формалізації більшості неформальних правил і традицій або формування нових інституцій та інститутів для реалізації контролюючих й регулюючих властивостей у нових умовах.

Теоретико-методологічні положення проведеного дослідження поглиблюють практичні засади інституціоналізації інноваційної модернізації в умовах формування постіндустріальної моделі економічного розвитку.

The analysis of the functional and structural features of the institutionalization of innovative modernization taking into account the post-industrial trends of economic development is carried out in the article. The theoretical and methodological basis of the research is an institutional and systemic approach to substantiating the theoretical content and components of the institutionalization of innovative modernization.

It is emphasized that the theories of economic dynamics, economic growth and cyclical development, institutional theory became the epistemological foundation of the problems of modernization transformations. It was established that the process of modernization can be represented as the institutionalization of social and economic forms and structures, which are oriented towards the formation of a more modern and perfect social and economic model on the basis of technological renewal.

It is argued that the effectiveness of modernization depends on the established institutional structure, formal and informal institutions, and institutions with the minimization or neutralization of institutional dysfunctions. Institutionalization is defined as the process of forming certain norms, rules, and laws that regulate and stabilize the social and economic interactions of subjects and provide opportunities for their forecasting.

It is substantiated that the institutionalization of innovative modernization should ensure the formation of a complex of interconnected institutions and institutes that are able to provide a favourable economic environment for the spread of innovations.

It is argued that systemic digitalization has a significant impact on the institutional environment of modernization and its functional characteristics. A key characteristic of digitization is the reduction of transaction, transformation and production costs, which affects economic behaviour and the production process.

Considering the state of institutionalization of post-industrial technologies, the importance of formalization of most informal rules and traditions (in the areas of using networks, search services, blogging) or the formation of new institutions and institutes for the implementation of controlling and regulatory properties in new conditions is argued.

The theoretical and methodological provisions of the conducted research deepen the practical foundations of the institutionalization of innovative modernization in the conditions of the formation of a post-industrial model of economic development.

*Ключові слова: модернізація, інновація, розвиток, інституціоналізація, інститут, цифровізація.
Key words: modernization, innovation, development, institutionalization, institute, digitization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси модернізаційних трансформацій національних економік в наукових дослідженнях супроводжувалися глобальним контекстом аргументацій, поширенням сучасних ідей, інституцій та інститутів, технологій. В той же час, ХХ століття дозволило виявити, що реалізація модернізаційних змін може ускладнюватися неготовністю інститутів та культурними й ментальними особливостями окремих країн, а менш заможні країни при цьому, ще й не завжди володіють ресурсами для реалізації потенціалу відповідного розвитку. Зазначене поставило під сумнів лінійний характер проходження модернізації за зразками західних економік та спрямувало увагу науковців до багатолінійної динаміки модернізаційного процесу та альтернативних траєкторій економічного розвитку традиційних соціально-економічних систем, де не обов'язково мають протиставлятися традиції і сучасність.

Традиційні фактори економічного розвитку набули ключового впливу та виявили здатність у забезпеченні стабільного і навіть ефективного переходу від аграрного до індустріального суспільства. В той же час, глобальні тенденції розвитку та національні особливості трансформації окремих країн привернули уваги до історичних особливостей й еволюційних обмежень економічного розвитку на відміну від попереднього структурно-функціонального бачення з виділенням статичних ознак (приналежність до традиційного чи сучасного) та характерних ознак модернізаційного переходу (революційність, комплексність, стадійність, незворотність тощо) модернізації.

Відтак, з часів домінування класичної політекономії та поширення кейнсіанських ідей проблематика модернізаційних трансформацій досліджувалася в тісній інтеграції теорій економічної динаміки, економічного зростання та циклічного розвитку, інституціональної теорії. В найбільш широкому трактуванні модернізація може бути представлена як інституціоналізація сучасних соціальних і економічних форм та структур, спрямованих на формування більш досконалої соціально економічної моделі розвитку на фундаменті технологічного оновлення. В даному контексті наукового обґрунтування потребує сутнісний зміст, спрямованість та особливості інституціоналізації інноваційної модернізації з урахуванням тенденцій глобального розвитку та національних особливостей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Швидкість, циклічність й специфічні чинники модернізаційних трансформацій суспільних господарств тривалий період є предметом наукового пошуку. В процесі досліджень піддаються аналізу найбільш ефективні способи й моделі, ендогенні й екзогенні фактори та механізми, інструменти прискорення або шляхи наздоганяючого розвитку. Разом з тим, переважна більшість дослідників погоджуються з цивілізаційним походженням модернізації певної соціально-економічної моделі розвитку, її безповоротності, спрямованості й закономірності, що детерміновані синергією внутрішніх і зовнішніх трансформацій. Наукова дискусія концентрується навколо можливостей надати керіваності модернізаційному процесу й врахувати досвід тих країн, що на даному шляху мають глобальні переваги.

В умовах формування постіндустріальних моделей соціально-економічного розвитку, що базуються на інформації і знаннях, науковий дискурс набуває вектору дослідження інструментарію і факторів інноваційної модернізації економічної моделі для забезпечення економічного розвитку з урахуванням його циклічного характеру, що знайшло відображення в наукових роботах В. Базилевича, А. Гриценка, Е. Забарної, Н. Гражевської, О. Пищуліної, Л. Федулової, А. Чухна [1—4; 6—9] та інших. Інноваційну модернізацію почали трактувати як перехід до більш сучасної моделі розвитку, де переважають інноваційні технології над традиційними, досягається поступальний розвиток економіки, наявний широкий поділ праці та мережі економічних взаємозв'язків між учасниками глобального ринку.

При суттєвому загальні наукових напрацювань, присвячених модернізації економічних систем, їх структурним трансформаціям, інституціональним особливостям регулювання модернізаційного процесу, залишаються дискусійними деякі сутнісні і практичні аспекти модернізації та особливості її інституціоналізації, що актуалізує важливість і обумовлює перспективність подальших досліджень модернізаційної проблематики.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування функціональних і структурних особливостей інституціоналізації іннова-

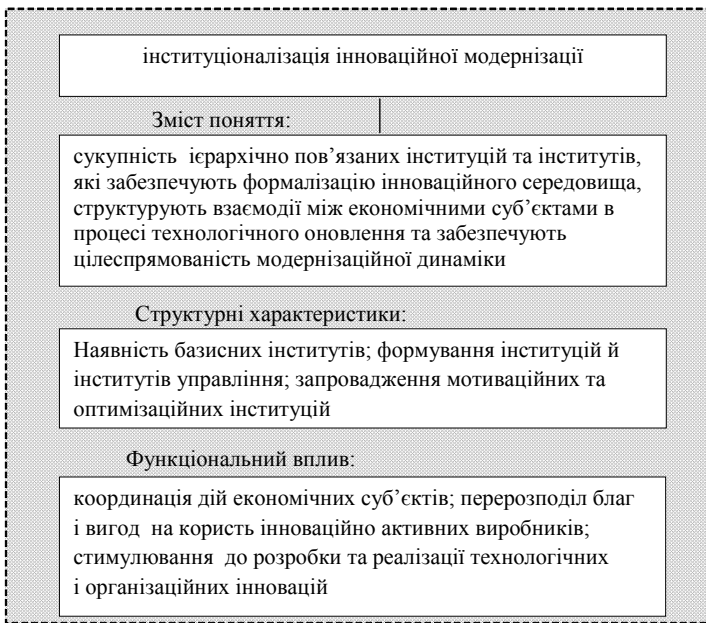

Рис. 1. Структурно-логічна схема термінологічного змісту та характеристики інституціоналізації інноваційної модернізації

Джерело: розробка автора.

ційної модернізації з урахуванням постіндустріальних тенденцій економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В теоретико-методологічних конструктах модернізаційного процесу за часів домінування класичної теорії обґрунтовувалась його поступальність і прогресивність, рух до більш складного і досконалого стану. В онтологічному аспекті, переважання екстенсивної траєкторії розвитку на даному етапі передбачало суттєву роль ринкового механізму і вплив держави у регулюванні процесів суспільного розвитку. Разом з тим, країни з пізньою та фрагментарною модернізацією при переходах до більш розвинутого стану вочевидь можуть покладатися переважно на державу як ініціатора трансформації.

З урахуванням гносеологічного контексту та онтології процесу можемо констатувати, що в основі інноваційної модернізації є технологічне оновлення економічної системи, яке може бути досягнуте тільки при відповідному інституціональному забезпеченні, що формує стимули до розробки і впровадження інновацій. Тобто необхідно забезпечити певну структуру стимулів і мотивів для формування нових технологій або їх інституціоналізацію.

З позицій інституціонального підходу відповідні інститути формують правила й форми взаємодій економічних суб'єктів, які спрямовані на досягнення визначених рішень у соціально-економічній системі. Для реалізації інноваційної модернізації діючі економічні інститути мають сприяти й регламентувати інноваційний розвиток на основі якісних змін в функціонуванні економіки та забезпечити її перехід до вищого технологічного рівня [5]. Інститути формують рамкові умови, мотиви і стимули, які визначають траєкторію, де здійснюється технологічне та організаційне оновлення на основі впровадження інновацій. Якщо запроваджені

стимули і управлінські впливи ефективні, то забезпечується засвоєння технологій і впроваджуються нові форми організації виробництва, створюються нові ринки. Якщо введені інструменти регулювання, стимули і мотиви неефективні, то виникають дисфункції або "інституціональні пастки", які з часом, набувають самопідтримуючого характеру і здатні спрямувати трансформаційний процес до появи квазі— або псевдоінновацій, імітаційних форм інноваційного процесу, технологічної відсталості економіки.

Джерелом інноваційної модернізації є нова комбінація технологічних досягнень та організації виробництва, яка досягається у межах сформованого інституціонального середовища і визначеного ним простору потенційних можливостей, що обмежує появу небажаних або некерованих управлінських та технологічних змін. За аргументацією Д. Норта інституціональному середовищу властива ієрархічна структура, де формальні правила пов'язані між собою ієрархічними залежностями, а зміни вищого рівня потребують більших витрат, чим зміни, які відносяться до попередніх інституціональних рівнів [5]. Відтак, ефективність модернізаційного процесу залежить від сформованої інституціональної структури, наявних формальних і неформальних інститутів та інституцій при мінімізації або виключенні інституціональних дисфункцій.

Інституціоналізацію можемо трактувати як процес створення певних норм, правил, законів, звичаїв, що регулюють і стабілізують соціально-економічні взаємодії та надають можливості до їх прогнозування. Процес інституціоналізації інноваційної модернізації має забезпечувати формування комплексу взаємопов'язаних інституцій, інститутів, які здатні забезпечити сприятливе економічне середовище для інноваційного розвитку.

Таким чином, інституціоналізація інноваційної модернізації формує сукупність ієрархічно пов'язаних між собою інституцій та інститутів, що формалізують наявне інноваційне середовище, структурують існуючі взаємодії між економічними суб'єктами в процесі технологічного оновлення й забезпечують векторну спрямованість модернізаційної динаміки. Інституціональний регулюючий вплив в процесі технологічного оновлення реалізується за допомогою введення інституцій, які забезпечують координаційну взаємодію суб'єктів економіки; перерозподіляють існуючі блага та вигоди між тими, хто виступає інноваційно активним виробником; стимулюють економічних суб'єктів до запровадження технологічних і організаційних інновацій.

Ієрархічні зв'язки інституціоналізації формуються послідовно і представляють собою декілька рівнів, на нижньому з них діють фундаментальні або "базисні" інститути, а на найвищому — мотиваційні, стимулюючі і регулюючі формальні та неформальні норми. Інституціоналізація забезпечує керованість інноваційної модернізації за допомогою регулювання і стимулювання інноваційного розвитку із залученням відповідних регулюючих інструментів та реалізації функціонального потенціалу інститутів інноваційного спрямування (рис. 1).

Таблиця 1. Особливості інституціоналізації постіндустріальних технологій

Технології	Застосування	Особливості інституціоналізації	Економічний вплив
Інтернет речей	Трансакції без участі людей; глобальне використання ресурсів	Низький рівень; Опортунізм до існуючих інститутів; Потреба у появі нових норм та правил	Скорочення трансакційних витрат; зміни структури та напрямів споживання
Технології блокчейн	Реєстри інформації; криптовалюта	Низький рівень; Опортунізм до наявних інститутів держави, необхідність появи нових інституцій і правил для контролю; криптобїржи	Скорочення рівня опортунізму і трансакційних витрат, посилення ефекту масштабу, глобалізації
Штучний інтелект	Робототехніка; автоматизація й великі дані	Переважно середній рівень; Зниження впливу інституціональних дисфункцій; руйнування застарілих інститутів; Потреба у появі нових норм та правил контролю	Зміни у структурі зайнятості; скорочення трансакційних витрат
Цифровізація і цифрові платформи	Продаж товарів і послуг, комунікація, спільне використання ресурсів, обмін інформацією	Переважно високий рівень; Формалізація правил для комунікації; руйнування інституціональних пасток; Формування і зміна норм і правил контролю опортунізму, конфліктність до діючих норм	Мінімізація трансакційних витрат; вплив на структуру й напрями споживання та споживачьку поведінку

Джерело: розробка автора.

Відмінною рисою глобальних світогосподарських змін стала "віртуалізація" економічної діяльності, що, в певній мірі, сформуvalo необмежені можливості для активізації інноваційного процесу й новітньої парадигми економічного розвитку із поширенням постіндустріальних технологій, акумуляції ключових, для подібної трансформації, ресурсів через глобальний ринок, а також збільшення обсягів інвестиційних операцій, розширення спектру та варіантів ухвалення господарських рішень, скорочення трансакційних витрат.

Постіндустріальні технології, що переважно базуються на цифровізації, справили вплив і на процеси інституціоналізації, адже потреба в новому функціоналі інституцій обумовила внесення змін до формалізації наявних правил та норм і до структурних взаємозв'язків інституцій та інститутів (табл. 1). Так, наприклад, така інноваційна технологія як "інтернет речей і послуг" має не високий рівень інституціоналізації, що викликає опортунізм споживачів до функціонуючих державних інститутів. В той же час, сама технологія спроможна скорочувати трансакційні витрати і впливати на структуру і напрями споживання, а значить для успішного функціонування технології важливо сформувати нові норми і правила. Невисокий рівень інституціоналізації отримала і технологія блокчейн, хоча вона здатна мінімізувати трансакційні витрати й рівень опортунізму при взаємодіях економічних суб'єктів, посилює ефект масштабу, глобалізації. Цифрові платформи отримали вищий рівень інституціоналізації через поширення формалізації умов комунікації; руйнування або мінімізацію впливу інституціональних пасток через здатність забезпечити прозорість в угодах.

Можемо констатувати, що ключова складова інформаційної моделі розвитку — системна цифровізація справляє значний вплив на інституціональне середовище та його функціональні характеристики. Основною характеристикою цифровізації стало скорочення трансакційних, трансформаційних і частково виробничих витрат, що змінює економічну поведінку й впливає на виробничий процес.

Мінімізація трансакційних витрат можлива завдяки існуючим інститутам, які дозволяють обмежити варіанти вибору економічної поведінки та виключити через процедури санкцій небажані або шкідливі дії. За умов ефективної дії інститутів досягається мінімізація витрат, які пов'язані з реалізацією управлінських функцій і прийняттям рішень, витратами опортуністичної поведінки суб'єктів економіки.

Можемо констатувати, що цифровізація призводить до виникнення певної конкуренції з діючими інститутами, адже сама цифрова технологія володіє властивостями автоматизованості, відкритості, прозорості, інформативності, які дозволяють зменшити трансакційні витрати й подолати дисфункціональні стани або "інститу-

ціональні пастки". Інституціональні дисфункції завжди пов'язували із неефективною роботою інститутів. Так інститут корупції сформувався через непрозорість норм та недотримання законодавства, а наприклад, введення дистанційних камер спостереження в сфері штрафних санкцій, мінімізує подібну дисфункцію. Відтак, поява цифрових технологій не витісняє з економічного простору існуючі інститути, а за умов їх органічної конвергенції дозволяє підвищити ефективність інституцій та інститутів, що буде в подальшому сприяти мінімізації трансакційних витрат. Інституціональна структура процесу інноваційної модернізації також потребує динамічних змін та включення елементів і складових цифрових технологій до існуючих інститутів.

Сучасні цифрові технології не пройшли в повному обсязі всі етапи інституціоналізації, яка потребує нормативного закріплення більшості неформальних правил і традицій (у сферах користування різноманітними мережами, пошуковими сервісами, специфіки ведення блогів) або формування нових інституцій і інститутів для забезпечення контролюючих і регулюючих властивостей у нових умовах. За відсутності дієвих формальних норм, формуються інституціональні "пустоти" або інституціональний вакуум, ростуть трансакційні витрати, з'являється опортунізм у поведінці економічних суб'єктів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Відтак інституціоналізація інноваційної модернізації реалізує комплексний спрямований вплив пов'язаних інституцій та інститутів на економічних суб'єктів за допомогою координації їх дій, перерозподілу благ і вигод, мотивування до технологічних і організаційних інно-

вацій. Інституціоналізація представляє собою поступальний процес, вона обумовлена інституціональним статусом держави в економічній системі та детермінує в ній інноваційну модернізацію за допомогою регулювання і стимулювання інновацій та реалізації функціонального потенціалу наявних інституцій, інститутів інноваційного спрямування.

На інституціоналізації справляють вплив еволюційні обмеження і національні особливості господарської системи, які формують той "простір", де реалізується функціонал інституцій та інститутів. Саме процес інституціоналізації створює умови для забезпечення керованості інноваційної модернізації.

Постіндустріальні тренди сучасного розвитку трансформують структурні характеристики але не саме сутнісне призначення діючих інституцій і інститутів в процесі інноваційної модернізації. Так цифровізація й мережеві взаємодії забезпечили певну алгоритмізацію інститутів, появу цифрових інститутів; підвищили ефективність наявних інститутів і інституцій за допомогою мінімізацію дисфункціональних станів й інституціональних пасток в умовах зростання прозорості і стандартизації функціонального впливу; утворили нові інституціональні пастки внаслідок опортунізму суб'єктів, що мають взаємодіяти за допомогою цифрових технологій; призвели до інституціонального вакууму через поширення цифрових технологій, що встигли вбудуватися у існуюче інституціональне середовище з його регулюючими інструментами. Для мінімізації наведених негативних впливів важливо модернізувати і саме інституціональне середовище, що дозволить корегувати функціональний вплив регулюючих інструментів та реалізувати організаційні інновації, які здатні осучаснити інституціональну структуру.

Відтак, цифровізація прискорює формування нових інститутів і трансформує діючі, за допомогою алгоритмізації інституціонального регулюючого впливу; обмеження сфери поширення інституціональних пасток і появи нових серед них; зменшення стійкості рутин; підвищення чи зниження ефективності наявних інститутів та інституцій.

Література:

1. Базилевич В.Д., Ільїн В.В. *Метафізика економіки*. Київ.: Знання, 2007. 718 с.
2. Гражевська Н. І. *Економічні системи епохи глобальних змін*. К.: Знання, 2008. 431 с.
3. Гражевська Н.І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорій соціально-економічної динаміки. *Економічна теорія*. 2007. №4. С. 24—29.
4. Гриценко А. *Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації*. Економіка України. 2021. № 7. С. 05—13.
5. Норт Д. *Інститути, інституціональна зміна та функціонування економіки*. К.: Основи, 2000. 198 с.
6. *Парадигма інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації: монографія; [за заг. ред. Е. М. Забарної та ін.]*. Херсон, 2019. 92 с.
7. Пищуліна О. *Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти: доповідь*. Центр Разумкова. Київ, жовтень 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf

8. Федулова Л. І. *Інноваційний розвиток економіки України: проблеми та перспективи*. Економічний вісник університету. 2020. № 44. С. 42—49.

9. Чухно А.А. *Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України*. К.: ЛОГОС, 2003. 617 с.

10. Шумпетер Й А. *Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу, пер. з англ.* Київ. Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2011. 242 с.

11. Khalatur S., Honcharenko O., Karamushka O., Solodovnykova I., & Shramko I. (2022). *Paradigm transformation of the economic crises modeling*. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4 (45), 285—297. <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.45.2022.3833>

References:

1. Bazylevych, V.D. and Ilin V.V. (2007), *Metafizyka ekonomiky [Metaphysics of economics]*, Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Hrazhevskaya, N. I. (2008), *Ekonomichni systemy epokhy globalnykh zmin [The economic system of the era of global change]*, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
3. Hrazhevskaya, N.I. (2007), "Reflection of transformation processes in the system of categories of socioeconomic dynamics", *Ekonomichna teoriia*, vol. 4, pp. 24—29.
4. Grytsenko, A. (2021), "Research methodology of the transformation of economic functions of the state in the conditions of globalization", *Economy of Ukraine*, vol. 7, pp. 05—13.
5. Nort, D. (2000), *Instytuty, instytutsionalna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of the economy]*, Osnovy, Kyiv, Ukraine.
6. Zabarna, E. M. (2019), *Parady`gma innovacijnogo rozvy`tku v umovax ry`nkovoyi transformaciyi [The paradigm of innovative development in the conditions of market transformation]*, Oldi-plyus, Kherson, Ukraine.
7. Pyschulina, O. (2020), "Digital economy: trends, risks and social determinants", available at: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf (Accessed 20 Aug 2023).
8. Fedulova, L. (2020), "Innovative development of the economy of Ukraine: problems and prospects", *Economic Bulletin of the University*, vol. 44, pp. 42—49.
9. Chukhno, A. (2003), *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economy: theory, practice and their significance for Ukraine]*, LOHOS, Kyiv, Ukraine.
10. Shumpeter, Y (2011), *Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu [Theory of economic development. Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle lane]*, Kyiv-Mohyla Academy House, Kyiv, Ukraine.
11. Khalatur, S., Honcharenko, O., Karamushka, O., Solodovnykova, I. and Shramko, I. (2022), "Paradigm transformation of the economic crises modeling", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, Vol. 4 (45), pp. 285—297. <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.45.2022.3833>

Стаття надійшла до редакції 28.08.2023 р.